

Πρόλογος

Το μαθησιακό μου ταξίδι, το οποίο επίσημα (με την επαγγελματική ιδιότητα) εκτείνεται σε ένα εύρος τριάντα τουλάχιστον χρόνων, ξεκίνησε με μια βαλίτσα μισογεμάτη από εμπειρίες, ανάμεσα στις οποίες η τέχνη κατείχε το μεγαλύτερο μέρος. Κατά τη διάρκεια αυτού του ταξιδιού η τέχνη με αφύπνιζε συναισθηματικά, επηρέαζε τις σκέψεις μου και τις αξίες ζωής μου και διαμόρφωνε την αισθητική μου. Κατά κάποιο τρόπο, η τέχνη –κυρίως η ζωγραφική– με προσέλκυε σαν μαγνήτης. Έτσι, ύστερα από έξι χρόνια θητείας ως δασκάλας στο Δημοτικό Σχολείο, κάπου στο 1998, αποφάσισα να ξεκινήσω τις διδακτορικές μου σπουδές με στόχο να διαπιστώσω την επίδραση που η παρατήρηση των έργων τέχνης μπορεί να έχει στην κριτική σκέψη των παιδιών (Μέγα, 2002).

Με ενδιέφερε να εξερευνήσω αν η συστηματική παρατήρηση έργων τέχνης επηρεάζει την κριτική σκέψη των παιδιών και ειδικότερα ποια επίπτωση μπορεί να έχει αυτή η διεργασία στον γλωσσικό τους γραμματισμό. Χρόνια αργότερα, όταν πια είχα εμπλακεί για τα καλά στα γρανάζια της εκπαίδευσης ενηλίκων, στο πλαίσιο της μεταδιδακτορικής μου έρευνας προσπάθησα να καταγράψω πώς εκφράζεται ο στοχασμός των ανηλίκων και ενηλίκων όταν παρατηρούν έργα τέχνης εντοπίζοντας ομοιότητες, γειτνιάσεις και διαφορές (Μέγα, 2018α).

Έτσι, μέσα από τις σπουδές, αλλά και την εκπόνηση ποιοτικών ερευνών, με κεντρικό άξονα την παρατήρηση έργων τέχνης (Μέγα, 2011α, 2011β, 2014, 2016, 2018, 2020b, 2022), διαπίστωσα ότι η αρχική αυτή διαισθητική προσέγγιση για τον αφυπνιστικό ρόλο της τέχνης συνάδει με τις απόψεις έγκριτων θεωρητικών και ερευνητών του πεδίου. Για παράδειγμα, η συμβολή του εμβληματικού φιλοσόφου John Dewey (1980/1934) ως προς

τον ρόλο της τέχνης στη διεργασία της μάθησης είναι θεμελιώδης στις παιδαγωγικές προσεγγίσεις ανά την Ευρώπη και την Αμερική. Επίσης, σημαντική είναι η προσφορά των στοχαστών της Σχολής της Φρανκφούρτης, οι οποίοι μέσα από την Κριτική Θεωρία τους εντόπισαν τον αφυπνιστικό ρόλο της αισθητικής σε σχέση με τον κοινωνικό και πολιτικό μας γραμματισμό, επηρεάζοντας τη δυτική κουλτούρα (Adorno, 1977). Προφανώς, δεν μπορώ να παραλείψω τις τοποθετήσεις φιλοσόφων, παιδαγωγών και εκπαιδευτών αισθητικής αγωγής, όπως των Ralph Smith (1966), Harry Broudy (1972), Edmund Burke Feldman (1971), Louis Lankford (1984), Tom Anderson (1988, 1993), Monroe Beardsley (1973), Maxine Greene (1981), Eliot Eisner (1987), Rudolf Arnheim (1991), Ivan Olson (2000) και David Perkins (1994, 2014), οι οποίοι τόνισαν τον αφυπνιστικό ρόλο των τεχνών ως προς την ενεργοποίηση της φαντασίας, της βαθιάς σκέψης και της αισθητικής καλλιέργειας.

Παράλληλα, στο πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων, είναι σημαντικό να επισημανθεί το έργο των θεωρητικών που αναγνωρίζουν την τέχνη ως μοχλό για τη μάθηση, την πολιτισμική ενημερότητα, την κοινωνική συνειδητοποίηση και τον μετασχηματισμό των δυσλειτουργικών μας παραδοχών. Αναφέρομαι, δηλαδή, τόσο στο παιδαγωγικό πρόγραμμα του παιδαγωγού και πολιτικού ακτιβιστή Paulo Freire (1970, 1974), όπου μέσα από την παρατήρηση έργων τέχνης οι μαθητές του συνειδητοποιούσαν την πολιτική και κοινωνική τους καταπίεση, αλλά και στο ερευνητικό έργο του ομότιμου καθηγητή εκπαίδευσης ενηλίκων Αλέξη Κόκκου (2013, 2019, 2021), ο οποίος πρότεινε και εφάρμοσε σε ευρύ δείγμα ενήλικων εκπαιδευομένων τη μέθοδό του «Μετασχηματίζουσα μάθηση μέσα από την αισθητική εμπειρία», με βασικό μέλημα την ενεργοποίηση του στοχασμού και της μετασχηματιστικής διάθεσης των εκπαιδευομένων για ένα πλήθος κοινωνικών κυρίως θεμάτων.

Αναμφίβολα, λοιπόν, η ιδέα του *Απλά κοίτα* πυροδοτήθηκε από το έργο των προηγούμενων στοχαστών, αλλά και άλλων οι οποίοι αναφέρονται σε αυτό το βιβλίο. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των απόψεών μου σχετικά με την επίδραση που μπορεί να έχει η παρατήρηση έργων τέχνης ως προς την ενεργοποίηση της δημιουργικής και κριτικής σκέψης έπαιξε, επίσης, το έργο του φιλοσόφου και ακαδημαϊκού David Perkins (1975, 1994, 2003, 2014). Οι απόψεις του για τον δυναμικό ρόλο της παρατήρησης έργων τέχνης στη διεργασία του στοχασμού είναι θεμελιώδεις και συνέβαλαν στη διαμόρφωση σημαντικών ερευνητικών παιδαγωγικών προγραμμάτων, όπως

είναι το ευρέως γνωστό στους εκπαιδευτικούς κύκλους «Project Zero». Κυρίως, όμως, η παρουσία του σε συνέδρια, σχολικές μονάδες και ερευνητικά σχήματα έδωσε έμπνευση σε άλλους ερευνητές –ανάμεσά τους και σε εμένα– να συνεχίσουν την αναζήτησή τους για τη συμβολή των τεχνών στη διεργασία της μάθησης (Tishman, Perkins & Tay, 1995· Μέγα 2002, 2011β, 2011γ).

Για την ώρα, όμως, ας κρατήσουμε στο μυαλό μας την κυρίαρχη πεποίθηση όσων μελέτησαν σε βάθος θέματα τέχνης και εκπαίδευσης, σύμφωνα με την οποία η τέχνη και ειδικότερα η παρατήρησή της δύναται να τροφοδοτεί τη «βαθιά σκέψη», τον ψυχικό μας κόσμο και την άποψή μας για την εκτίμηση των πολιτισμικών μας αγαθών.

Πιο συγκεκριμένα, η παρατήρηση ενός έργου τέχνης, όπως αυτή που επιχειρείται σε αυτό το βιβλίο, ανήκει στην ευρύτερη κατηγορία των προσεγγίσεων *art criticism*¹ υπό την έννοια ότι εμπεριέχει στοιχεία παρατήρησης-περιγραφής και ερμηνείας, με στόχο την αύξηση του ενδιαφέροντός μας για την κατανόηση και εκτίμηση των έργων τέχνης (Hedayat & Sabzali, 2014). Στοχεύει, δηλαδή, στη συνειδητοποίηση του ρόλου των έργων τέχνης σε προσωπικό και ευρύτερα κοινωνικό επίπεδο.

Προσωπικό μου στοίχημα, μέσα από την προσέγγιση που παρουσιάζεται στο βιβλίο *Απλά κοίτα*, είναι να δοθεί η ευκαιρία στον παρατηρητή να απομακρυνθεί από την κατατρεγμένη οπτική πληροφορία των καιρών μας και συνειδητά, με αργές-ήρεμες διαδικασίες, να στρέψει την προσοχή του σε κάτι –εν προκειμένω σε ένα έργο τέχνης– δίνοντας αξία τόσο στη διεργασία αυτής επιλογής όσο και στα αποτελέσματά της. Τα οφέλη άλλωστε μιας αργής και ήρεμης διαδικασίας παρατήρησης ενός έργου τέχνης προσεγγίζονται τόσο θεωρητικά στο πρώτο μέρος του βιβλίου όσο και πρακτικά στο δεύτερο μέρος, όπου ο αναγνώστης μπορεί να βιώσει την κατάσταση της περισυλλογής καθώς παρατηρεί έργα τέχνης.

Για να έρθει, όμως, ο κατατρεγμένος σύγχρονος νους σε μια κατάσταση περισυλλογής, απαιτούνται δεξιότητες όπως η συγκέντρωση, η υπομονή και η επιμονή σε αυτό που κοιτάμε. Μάλιστα, τείνω να ταχθώ με την ιδέα ότι οι προαναφερθείσες ικανότητες, όταν επαναληφθούν πολλές φορές και γίνουν δεύτερη φύση, τότε ξεπερνούν τον ρόλο τους στο πλαίσιο της παρατήρησης ενός έργου τέχνης και μετατρέπονται σε στάσεις ζωής, βοηθώντας μας να προσεγγίσουμε κρίσιμα ζητήματα σε προσωπικό ή ευρύτερα κοινωνικό επί-

¹ Art criticism: Ανάλυση έργων τέχνης.

πεδο. Αυτή η τροποποιημένη τρόπον τινά προσέγγιση της πραγματικότητας συνάδει άλλωστε με τη Θεωρία Μετασχηματισμού (Mezirow, 1991), για την οποία πολύς λόγος γίνεται στο πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς.

Πράγματι, σύμφωνα με τον θεωρητικό και εμπνευστή της Θεωρίας Μετασχηματισμού Jack Mezirow (1991), μπορούμε να μετασχηματίσουμε δυσλειτουργικές μας απόψεις για ένα πλήθος κρίσιμων ζητημάτων, είτε σε προσωπικό είτε σε ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο, αν ακολουθήσουμε συγκεκριμένους βηματισμούς στους οποίους συγκαταλέγονται η αναγνώριση της δυσαρέσκειάς μας για αυτό που συμβαίνει, η συνακόλουθη έκφραση συναισθημάτων, η κριτική αξιολόγηση των παραδοχών μας και η διερεύνηση επιλογών για νέους ρόλους, πιο λειτουργικούς, που μας οδηγούν σε μια ζωή μεστή νοήματος (Mezirow, 2007).

Αν και διδάσκω τη Θεωρία Μετασχηματισμού επί σειρά ετών στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, δεν θέλησα να προχωρήσω τη σκέψη του αναγνώστη σε αυτό το πεδίο κριτικού στοχασμού που εν δυνάμει συναντάμε στην εκπαίδευση ενηλίκων. Άλλωστε, σε αυτόν τον τομέα έχει ποικιλοτρόπως προσφέρει, τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και διεθνώς, ο ομότιμος καθηγητής εκπαίδευσης ενηλίκων Αλέξης Κόκκος με πλούσιο ερευνητικό και θεωρητικό έργο (Κόκκος, 2011, 2013, 2017α, 2017β, 2019, 2021, 2024). Μένω στην πρώτη, θεμελιώδη κατά τη γνώμη μου, προσπάθεια να μεταδώσω τη βαθιά μου πεποίθηση ότι η περισυλλογή, εφόσον καλλιεργηθεί, μπορεί να οδηγήσει, ίσως, και σε κάποιον μετασχηματισμό των απόψεών μας και να μας κάνει πιο συμπεριληπτικούς, πιο ανοικτούς στο διαφορετικό, πιο ευαίσθητους στην ετερότητα, πιο δίκαιους και συνειδητούς ως πολίτες, πιο ελεύθερους από καταπιεστικές δομές.

Αυτή η περισυλλογή, δηλαδή η βαθιά και επίμονη αφοσίωση της καρδιάς και του νου σε σύγχρονα ζητήματα που μας ταλανίζουν (σε πολιτικό, περιβαλλοντικό, κοινωνικό, ατομικό επίπεδο), καλλιεργείται στην προσέγγιση *Απλά κοίτα*. Μπορεί, βέβαια, η περισυλλογή να αναφέρεται και να λειτουργεί στο πλαίσιο της παρατήρησης ενός έργου τέχνης. Ωστόσο, θεωρώ ότι αν εκτεθούμε σε μια τέτοιου είδους διεργασία σκέψης που απαιτεί μια μεθοδική, ήρεμη και πολυπρισματική αντιμετώπιση καταστάσεων (εν προκειμένω ενός έργου τέχνης), ίσως θα είμαστε σε θέση να συλλάβουμε τα οφέλη αυτής της διεργασίας και σε άλλους τομείς της ζωής μας. Αυτό, βέβαια, μένει να αποδειχθεί, αν χρειαστεί, για τον καθένα μας ξεχωριστά.

Ωστόσο, ας κρατήσουμε την αρχική μας πρόθεση: απλά να πλησιάσουμε ένα έργο τέχνης με στόχο να γνωρίσουμε το αφήγημά του, ανακαλύπτοντας τι κρύβεται πίσω από αυτό που βλέπουμε.

Στο βιβλίο *Απλά κοίτα*, η προηγούμενη αντίληψη για τον ρόλο της τέχνης γίνεται πράξη μέσα από δύο κατευθύνσεις: τη θεωρητική και την πρακτική.

Λίγα λόγια για τη δομή του βιβλίου

Το Πρώτο Μέρος με τίτλο «Κοιτάζοντας θεωρητικά» απαντά σε δέκα (10) βασικά ερωτήματα που προετοιμάζουν τον αναγνώστη για να εφαρμόσει την προσέγγιση *Απλά κοίτα* στην πράξη. Έτσι, οι προσεγγίσεις αυτών των ερωτημάτων κάνουν ορατές στους αναγνώστες τις βασικές θέσεις των θεωρητικών ως προς την αναζήτηση της γνωστικής, συναισθηματικής, εμπειρικής, αισθητικής και ολιστικής –εντέλει– αξίας της παρατήρησης έργων τέχνης. Οι προσεγγίσεις των δέκα ερωτημάτων θεμελιώνουν θεωρητικά το *Απλά κοίτα*, εξηγούν το πώς γεννήθηκε, αποσαφηνίζουν τη φύση της προσέγγισης *Απλά κοίτα* και εξηγούν τον ρόλο των επιμέρους τεχνικών που παρουσιάζονται στο Δεύτερο Μέρος.

Το Δεύτερο Μέρος με τίτλο «Κοιτάζοντας πρακτικά» αναφέρεται αναλυτικά στις τεχνικές μέσα από τις οποίες ο ενεργός παρατηρητής ενός εικαστικού έργου τέχνης, ήρεμα, προσεκτικά και μεθοδικά, παρατηρεί και τοποθετεί το έργο τέχνης στον χώρο και τον χρόνο, ανακαλύπτει για ποιο λόγο φιλοτεχνήθηκε, αναγνωρίζει συναισθήματα, φέρνει στον νου τα δικά του εμπειρικά δεδομένα και εξοικειώνεται με την αισθητική γλώσσα του έργου τέχνης. Το βιβλίο *Απλά κοίτα*, όπως σύντομα θα διαπιστώσει ο αναγνώστης, αντλεί έμπνευση μόνο από τον εικαστικό κόσμο. Πρόκειται για μια επιλογή που προκύπτει τόσο από τα προσωπικά μου ενδιαφέροντα όσο και από την ύπαρξη ποικίλων εικαστικών ερεθισμάτων τα οποία μένουν συχνά ανεκμετάλλευτα στα σχολικά εγχειρίδια του φάσματος της ελληνικής εκπαίδευσης (Κόκκος & Συν., 2024). Μάλιστα, η πρωτοτυπία του *Απλά κοίτα* σε σχέση με άλλες προσεγγίσεις εικαστικών έργων τέχνης εντοπίζεται στο γεγονός ότι τα στοιχεία της αισθητικής γλώσσας (π.χ. χρώματα, σχήματα, ύφος, όγκοι, τόνος, θετικός αρνητικός χώρος, διαστάσεις, υφές κ.ά.) προσδιορίζονται στο τέλος της παρατηρητικής διεργασίας. Ο παρατηρητής, λοιπόν, ενός έργου τέχνης έχει στη φαρέτρα του τα ανακοινωμένα σε αυτόν δεδομένα για το έργο τέχνης που παρατηρεί: αυτά μπορεί να είναι,

για παράδειγμα, όσα στοιχεία αναγράφονται στη λεζάντα που συνοδεύει κάθε έργο τέχνης σε μουσεία και πινακοθήκες ή όσα στοιχεία μπορεί κανείς να αναζητήσει από το διαδίκτυο ή άλλες πηγές. Ωστόσο, η προσέγγιση *Απλά κοίτα* υπόσχεται ότι δεν χρειάζεται κάτι άλλο για να συνδεθούμε με το έργο τέχνης γνωστικά, συναισθηματικά και εμπειρικά, καθώς μας προτείνει συγκεκριμένους τρόπους που μας βοηθούν να πλησιάσουμε και να κατανοήσουμε τόσο το αφήγημά του όσο και το αφήγημα στιγμών της δικής μας ζωής.

Αυτή η επιλογή του προσδιορισμού των αισθητικών στοιχείων του έργου τέχνης στο τέλος της παρατηρητικής διεργασίας είναι αποτέλεσμα της μακρόχρονης παρατήρησης των μαθητών και μαθητριών μου, είτε ανήκουν στο φάσμα της ενήλικης είτε στο φάσμα της ανήλικης μάθησης. Από τη μακρόχρονη αυτή παρατήρηση προκύπτει ότι η πιθανή δυσκαμψία στην αναγνώριση της αξίας του πολιτισμικού αγαθού της τέχνης μπορεί και να οφείλεται στην έλλειψη μιας στοιχειώδους κατανόησης της αισθητικής γλώσσας. Άλλωστε, με αυτό το ζήτημα πρόκειται να ασχοληθούμε στο Πρώτο Μέρος του βιβλίου. Για την ώρα, ας κρατήσουμε στο μυαλό μας ότι το *Απλά κοίτα* υπόσχεται πως μπορούμε να γευτούμε ως ένα σημαντικό βαθμό το πολιτισμικό αγαθό της τέχνης, ακόμα κι αν δεν γνωρίζουμε να μιλάμε τη γλώσσα της αισθητικής. Με άλλα λόγια, θεωρώ ότι ο κατοχυρωμένος γνωστικά, συναισθηματικά και εμπειρικά παρατηρητής είναι περισσότερο έτοιμος να αναγνωρίσει και να εκτιμήσει τα αισθητικά στοιχεία ενός έργου τέχνης, κυρίως δε να απολαύσει αυτό το πολιτισμικό αγαθό της τέχνης, ένα αγαθό που ακολουθεί την ανθρωπότητα ήδη από τα προϊστορικά νοητικά και συναισθηματικά της σκιρτήματα.

Το βιβλίο *Απλά κοίτα*, ως προς το πρακτικό μέρος, έχει γραφτεί με τη λογική του Οδηγού, βοηθώντας τον αναγνώστη να ακολουθήσει με τη σειρά τις τεχνικές που προτείνονται με στόχο να πλησιάσει το έργο τέχνης και σταδιακά να το αφουγκραστεί, να το γνωρίσει και συνακόλουθα να το κατανοήσει. Επίσης, στο Δεύτερο Μέρος, το πλήρες ανάπτυγμα της προσέγγισης *Απλά κοίτα* προσφέρεται με επίκεντρο το εικαστικό έργο τέχνης του Γ. Ιακωβίδη *Παιδική συναυλία* (1900). Επέλεξα την εφαρμογή της προσέγγισης *Απλά κοίτα* στην παρατήρηση αυτού του έργου τέχνης, έτσι ώστε ο αναγνώστης να αντιληφθεί το εύρος των παρατηρήσεων που προκύπτουν με βάση ένα και μόνο έργο τέχνης, αν αυτό προσεγγιστεί με διάθεση περισυλλογής. Επιπλέον, γνωρίζοντας ότι το βιβλίο αυτό απευθύνεται στο ελληνικό

κοινό, θέλησα να εφαρμόσω την προσέγγιση *Απλά κοίτα* με ένα «γνώριμο» στην κουλτούρα μας εικαστικό έργο τέχνης, κυρίως για να μην «ξαφνιάσω» το αναγνωστικό κοινό με αισθητικές επιλογές μη οικείες.

Πράγματι, μέσα από την προσέγγιση *Απλά κοίτα*, είναι πολύ πιθανό ο αναγνώστης να ανακαλύψει νέες θεματικές και έννοιες, πρωτόγνωρα συναισθήματα και ξεχασμένες εμπειρίες, παρόλο που το συγκεκριμένο έργο τέχνης ίσως να είναι αρκετά γνώριμο. Από την άλλη, ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέχει ανά πάσα στιγμή στο Πρώτο Μέρος, αναζητώντας μια πληρέστερη θεωρητική θεμελίωση των τεχνικών της προσέγγισης *Απλά κοίτα*, η οποία προσφέρεται μέσα από την προσέγγιση δέκα (10) ερωτημάτων τα οποία, κατά τη γνώμη μου, θεμελιώνουν τον τρόπο παρατήρησης των εικαστικών έργων τέχνης που προτείνεται σε αυτό το βιβλίο. Τέλος, όπως ήδη θα έχει παρατηρηθεί, στο βιβλίο διατηρείται ο ουδέτερος όρος «παρατηρητής» περικλείοντας την έννοια του ενεργού παρατηρητή ή «αναγνώστης», καθώς δεν θεωρώ ότι το αγαθό της τέχνης είναι προνόμιο μόνο όσων εκπαιδεύουν (π.χ. εκπαιδευτών ενηλίκων, εκπαιδευτικών, γονέων, καθηγητών Αισθητικής Αγωγής). Αντίθετα, η ανάγνωση του βιβλίου *Απλά κοίτα* αφορά τον καθένα από εμάς που θα ήθελε να πλησιάσει την τέχνη, αλλά δεν ξέρει το πώς.

Έτσι, η προσέγγιση *Απλά κοίτα* μπορεί με άνεση να δοκιμαστεί σε εκπαιδευτικό πλαίσιο εκπαίδευσης ενηλίκων, κάτι που άλλωστε ήδη έχει συμβεί στο πλαίσιο σεμιναριακών κύκλων της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Φυσικά, με ανάλογες προσαρμογές κατά το δοκούν η φιλοσοφία της προσέγγισης *Απλά κοίτα* μπορεί να υιοθετηθεί στο πλαίσιο της τυπικής πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, γεγονός που σχολιάζεται στην ενότητα «Οδηγός ερωτήσεων *Απλά κοίτα*». Υπάρχει, επίσης, περίπτωση ο αναγνώστης να συλλάβει τον εαυτό του να στοχάζεται για τον αν εφαρμόζει «σωστά» την προσέγγιση, ή να ανατρέχει στις σελίδες του βιβλίου για να θυμηθεί τα βήματα των προτεινόμενων τεχνικών. Μια τέτοια περιπλάνηση είναι καλοδεχούμενη και αναμενόμενη, καθώς έτσι εδραιώνεται ο μηχανισμός της παρατήρησης, αλλά και ενεργοποιείται μια στοχαστική διάθεση σε σχέση με την αποτελεσματικότητα της προσέγγισης, η οποία μάλιστα, σχολιάζεται στην ενότητα «Αντί συμπερασμάτων».

Πριν αρχίσει αυτή η διανοητική, συναισθηματική και εμπειρική περιπέτεια, θα ήθελα επίσης να διευκρινιστεί ότι η προσέγγιση *Απλά κοίτα* εστιάζει σε τρόπους με τους οποίους κανείς μπορεί να ξεκλειδώσει τα εικαστικά έργα τέχνης, ωστόσο αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, πως δεν μπορούμε να προσεγγί-

σουμε κι άλλες μορφές τέχνης μέσω μιας διεργασίας όπως αυτή του *Απλά κοιτά*, προφανώς προσαρμοσμένης στην αντίστοιχη αισθητική γλώσσα. Αλλά, αυτό θα μπορούσε να είναι το αντικείμενο μιας μελλοντικής μελέτης.

Για την ώρα ας απολαύσουμε το ταξίδι της παρατήρησης ενός έργου τέχνης, χαμηλώνοντας στο ρελαντί τον καταιγιστικό μας νου, δίνοντας χώρο και χρόνο στον εαυτό μας να αναλογιστεί, να συναισθανθεί, να θυμηθεί και να εκτιμήσει τόσο την ίδια του τη ζωή όσο και το αφήγημα του έργου τέχνης που παρατηρεί.